

Marjan Štrancar
Nova Gorica

UDK 886.3 Zidar P. 7 Sveti Pavel .08
UDK 886.3.081:372.882

Ekspresivnost v Zidarjevem Svetem Pavlu in njena didaktična uporabnost¹

»Literatura pa so nekakšna nebesa iz špirta.«

(P. Zidar, Pasjansa)

Kljub jedki in ostri kritiki prikritega oblastniškega vojvodstva in neprijetnemu razgaljanju človeške pritlikavosti vseh vrst je Sveti Pavel, prvi roman Pavleta Zidarja mojstrovina, ki je sicer krajevno in časovno odrinjena v doljenjsko odmaknjenost, že slabo leto po izidu kot eden izmed estetskih vrhov tedanje slovenske proze prejel Prežihovo nagrado. Upravičeno, saj je pisec svojo mogočno estetsko stavbo sezidal na žlahtnih temeljih koroškega vzornika, pri njem pa se je tudi navdušil za čustvenostno izrazitejšo besediljenje.

Ker sem se lani lotil Prežihovega stiliziranja,² sem letos opravil še razčlemba svetopavelske ekspresivnosti. Evidentiranje, klasificiranje in določanje slogovnih in pomenskih vrednosti podob je bilo zamudno, počasno in v nekaterih primerih zaradi teoretičnih razglasij negotovo, je pa potrdilo vse dosedanje teze, da je Zidar nedosegljiv mojster stiliziranja in da je prav ekspresivnost ena od temeljnih in vrhunskih estetskih odlik Svetega Pavla.³ Razsejal jo je v vse besedilne segmente, skoraj v vsak odstavek, v številne besede, celo v ločila, tako da se upravičeno sme govoriti o »slogovni eksploziji.« (Vuk 1969, 663)

Ekspresivnost je izrazito čustvenostno zaznamovanje besedila; kaže se v uporabi jezikovnih sredstev na vseh ravninah, v glasovju npr. z omeščanjem soglasnikov v otroškem govoru ali z glasovnim barvanjem, v pisani besedi npr. s pogosto uporabo klicajev, z natrgovanjem povedi s tremi pikami, v slovnici z uporabo posebnih pripon (npr. za slabšalnost, ljubkovalnost), s posebnimi skladijskimi vzorci (npr. brezvezje ali mnogovezje), vrivanjem, kopičenjem, izpostavljanjem, zamolki, ponavljanjem, vzporednostmi, ogovori, spreminjanjem besednega reda, dalje v posebnem besedju, v preneseni rabi itd. (Toporišič 1992, 18) Pisatelj svet poimenuje in preimenuje, ga 'nabije' z izrazitim čustvenim razmerjem in racionalnim vrednotenjem, zavzame do njega in njegove

¹ Razširjeni referat s V. slovenističnih dni v Kopru, 22. 4. 1994.

² M. Štrancar, Groteskno v Prežihovem Boju na požiralniku, JiS 1993/94, št. 2-3; M. Štrancar, Šolska ura s Prežihovimi Samorastniki, Ljubljana, ZRSŠS 1993.

³ Nanjo so posredno opozarjali avtorji četrtega Slovenskega berila F. Bohanec, J. Jurančič, J. Kos, B. Paternu in F. Zadravec (Ljubljana, DZS 1975), za njimi S. Fatur v drugi Književnosti (Maribor, Obzorja 1982) in nazadnje avtorji Berila 3 P. Kolšek — J. Kos — A. Lah — T. Logar — S. Šimenc (Maribor, Obzorja 1989); na Svetem Pavlu bi se lahko najbolje naučili stilnega razčlenjevanja, žal pa smo se mu — gotovo preneglo! — odrekli novodobni učnonačrtovalski 'prenovitelji' (gl. Katalog znanja iz slovenskega jezika in književnosti, Ljubljana ZRSŠS, 1993.)

nenavadnosti svojsko in neponovljivo ubeseditveno stališče... Tako se navadno, znano, umirjeno, mehko, svetlo, ugodno, prijetno, logično in pregledno spreminja v nenavadno, nemirno, grobo, ostro, temačno, neugodno, na videz alogično in nepregledno, realistično pa v ekspresionistično in nadrealistično. Ali po Zidarjevo: »Nadrealna misel in alogika sta postali način sodobne biti... Čeprav sem človek iz Kosmačeve generacije in imam rad kmečko modrost, sta mi po drugi strani Proustova barvita eleganca in Camusov nihil čudovit vložek v tole naše kmetiško nadmodrovanje. Realizem ima že prenučane ležaje. Treba se je dvigniti in ukiniti večno vzročnost. Poezija ni posledica, ampak creator spiritus.« (Zidar 1978, Pasjansa)

Literarna zgodovina je sicer Zidarja uvrstila v »socialnokritično in načisto prenovljenega realizma«, vendar z opozorili: da izkazuje v formi »nove, originalnejše in osebnejše možnosti realističnega izraza..., (saj) kontrastno družijo naturalistično-drastične in lirsko-subtilne prvine, pogovorni žargon in poetično vznesenost, naturalistično grajeni dramatični dogodek in metaforo, komičnost in tragiko« (Kmecl 1967, 319); da sicer v temeljih ohranja prvine »Vorančeve prvinskosti in socialne slikovitosti, Kranjčeve meditativnosti, Kosmačeve bleščče igrivosti...« (Bohanec 1975, 385), da pa se »objektivnost umika subjektivnosti, ki stvarnost deformira, jo po svoje ekspresivno stilizira, predimenzionira ali celo groteskno pači«, zaradi česar Zidarjev slog bolj »spominja na ekspresionistično baročnost Pregljevega sloga.« (Kos 1975, 411) Prav z metaforičnostjo, ki »s svojo bujnostjo ponekod dobiva celo samostojno vlogo...« (Pogačnik 1972, 237), nenehno presega model socialnega realizma.⁴ Zato so 'šolski' avtorji povzeli, da Zidarjev slog »vsebuje tako realistične kot ekspresionistične elemente« (Berilo 3, 1989, 110), da sicer ostaja »znotraj realističnega načina pripovedovanja«, da pa »niha med naturalizmom in ekspresionizmom«, tudi zato, ker uporablja »metaforično nenavadno domiseln« jezik in ker je »pravi mojster v novih pripovednih prijemih« (Fatur 1992, 406-407).

Sveti Pavel ima podob za mali muzej, vseh vrst in podvrst, ustvarjenih zaradi avtorjeve »čustvene neposrednosti in nenehnega odpora proti varljivo pojavljajočemu se svetu« (Vuk 1969, 663), pa tudi iz želje »po popredmetenju intelektualne predstave« in radikalnem »razgaljenju« opisovanega;⁵ niso vezane le na znane in manj znane metaforične kode, ampak tudi na arhetipe ljudskega mišljenja in vsakdanjega besedovanja, čutenja in čustvovanja. »Tolikšnega jezikovnega navdiha in tolikšne živahnosti v prenašanju, izumljanju pomenov, v primerjanju, v izmišljanju globokosežnih duhovitih nesmislov in smislov, preimenovanj, zasukov pač najbrž res ni zlepa kje v slovenski sodobni literaturi.« (Kmecl 1980, 603) Jezik postaja »ob vsej denotativnosti še bogato konotativen, besede pri sprejemanju omogočajo še polno različnih sopomenov, odtenkov, zvez in podobnega ter na ta način spodbijajo predstavo domišljivo, vzpostavljajo tako imenovano editetično videnje, domala čutno otipljivo domišljijsko predstavo.« (Kmecl 1976, 28) To pa je recepcija, ki si je književni didaktik lahko samo želi.

Od prvega odstavka romana Zidar dokazuje posebno strast do nenavadnega, zaznamovanega, krepkejšega izraza, do presenetljivega pogleda, do podobe, s katero lahko doseže »večjo 'energijo informacije', večjo ekspresivno in pomensko 'nabitost'«. (Paternu 1988, 216) Stilno obogatena govornica Svetega Pavla je kot oster »sveder« (J. Milič 1966), s katerim ves čas neprizanesljivo vrta v bralčevo za vest in razpira plasti sočlovekove bivanjske stiske. Tako mu izpod prstov raste grozljiva sinekdoha tragičnega sveta, »stolp človekovega trpljenja« (Paternu 1988, 251-252), mogočen eksistencialni memento.

⁴ »Na splošno velja, da je književno delo toliko dlje od realizma, kolikor bolj je besedilo metaforično; toliko dlje je namreč v rabi besed od objektivnega, običajnega pomena in toliko bolj osebno so besede rabljene.« (M. Kmecl, Mala literarna teorija, Ljubljana, Borec, 1976, 118).

⁵ M. Mitrović, Prožno stvaralaštvo Pavla Zidara, Sarajevo, Izraz, 1966, 362-363.

Izpisane podobe ali retorične figure, ta »jezikovna mikrovezja« (Koren 1991, 180), kazalce zunanjega stila, razvrščam na podlagi znanih teoretičnih metaforičnih klasifikacij in sistemov takole:⁶

1. — glede na izbiro posebnih (stilno zaznamovanih) besed oziroma besednih zvez z oznakami čustvenosti⁷ (ekspr. — iron. — kletv. — nizk./vulg. — otr. — slabš. — zmer.), pa tudi socialne (knjiž. — nar. — pog. — niž. pog.), funkcijske (pesn. — urad.) in časovne zvrstnosti (nov. — star.);⁸

2. — glede na uporabo zvočnosti → glasovne figure: aliteracija, onomatopeja, rima...;⁹

3. — glede na uporabo besed oz. besednih zvez → besedne figure:

- a) za primerjavo ali istenje (komparacija, identifikacija),
- b) v prenesenem pomenu (metafora — tradicionalna in moderna),
- c) v zamenjanem pomenu (metonimija, sinekdoha, antonomazija),¹⁰
- č) v poosebitvah (personifikacija);

4. — glede na uporabo posebnih stavčnih oblik → stavčne figure:

- a) o g o v o r n e: dialogizem (nagovarjanje samega sebe), eksklamacija (vzklik)...
- b) k o p i č e n j e: anafora (pon. na začetku zaporednih stavkov/povedi), epifora (pon. na koncu zaporednih stavkov/povedi), anadiploza (pon. na koncu prvega in začetku drugega stavka/povedi), epanalepsa (pon. na začetku in koncu stavka/povedi), geminacija (takojšnja pon. iste besede), asindeton in polisindeton (povezovanje brez veznikov in pon. istih veznikov)...
- c) a / l o g i č n e: antiteza (nasprotje), emfaza (zanos), evfemizem (olepševanje), hiperbola (pove neko misel z očitnim pretiravanjem njenega smisla), katahreza (protiprimera, 'zloraba', druženje besed s pomeni, ki niso združljivi, nezdružljivega), klimaks (stopnjevanje, nizanje besede/besed. zvez, katerih pomen stopnjevito narašča), oksimoron (povezava dveh besed, ki se pomensko izključujeta), paradoks (presenetljiva misel, ki temelji na navideznem nasprotju s stvarnim mišljenjem), paralelizem (izražanje kake misli s podobnimi, vendar drugačnimi pojmi), sinestezija (zamenjavanje ali združevanje različnih čutnih zaznav)...
- č) s l o v n i č n e: apoziopeza (zamolk), elipsa (izpust, besedna neizraženost v skladenju, vzorcu sicer predvidenega), hiperbaton (podvrsta inverzije: vrivanje v besedno zvezo, nenaravni besedni red), inverzija (obrnjeni besedni red);¹¹

⁶ S. Trdina v Besedni umetnosti II (Ljubljana, MK 1961) loči glasovne, besedne figure in trope; M. Kmecl v Mali literarni teoriji opozarja na posebno izbiro besed, na zvočne, besedne in stavčne figure; J. Kos pa v Očrtu literarne teorije (Ljubljana, DZS 1994) uporabi za vse vrste hipernim retorične figure.

⁷ Oznake po Slovarju slovenskega knjižnega jezika, I-V, Ljubljana, DZS, 1970-1991, XXI (tu v krepkem tisku) in v Slovenskem pravopisu, I, Pravila, Ljubljana, DZS, 1990, 133-137.

⁸ M. Kmecl v Mali lit. teoriji opozarja tudi na stiliziranje z arhaizmi, neologizmi, dialektizmi, tujkami ipd. in navede kot pr. tovrstne stilizacije Debevečvo pismo Titu; sem sodi tudi uporaba drugih 'sopomenskih' jezikovnih sredstev, npr. sinonimov ali zaimkov, na kar je opozorila B. Pogorelec leta 1986.

⁹ »Aliteracija ali soglasniški stik je ponavljanje enakih soglasnikov / soglasniških skupin na začetku besed« (Kos 1994, 125); onomatopeja ali »podobnolasje je posnemanje naravnih glasov v literaturi z namenom, doseči poseben vtis, vzpostaviti pri bralcu/poslušalcu svežo predstavo« (Kmecl 1976, 49).

¹⁰ Komparacija je »primerjava kakega pojava z drugim, pri čemer mora obstajati med njima neka podobnost.« (Kos 1994, 124) »Če iz primere ostane le še beseda s prenesenim pomenom, medtem ko je osnovna, primerjana beseda neimenovana, razvidna le iz sobesedila in tretjega pri primeri, je to metafora ... (zanjo je značilen) preneseni, predugačeni, nenavadni pomen kakšne besede.« (Kmecl 1976, 116-117); v tradicionalni prihaja do prenosa besednih pomenov zaradi »logične vzporednosti, podobnosti in analogije med pojavi, ki so si sicer različni in med sabo brez vzročne zveze«, v modernih metaforah pa »se pojavi med seboj povezujejo popolnoma svobodno, zunaj vseh logičnih in vzročnih okvirov.« (Kos 1994, 121-122); M. Kmecl in S. Trdina je podvrsta metafore privedniška metafora (metaforični epiteton); metonimija nastane, ko »kako besedo zamenjamo z drugo, tj. kadar označimo pojav z imenom za pojav, ki je z njim v stvarni, vzročni ali prostorski zvezi, ne pa samo v razmerju logične podobnosti, kot je značilno za metaforo«; Kmecl pod metonimijo uvršča tudi oksimoron, sinestezijo in celo katahrezo. (Kmecl 1976, 110); v sinekdohi pa »morata biti oba pojava med sabo v številčnem ali količinskem razmerju« (Kos 1994, 123).

¹¹ Po Kmeclu bi med ogovorne figure uvrstili še aluzijo (namig na kako znano dejstvo), apostrofo (nagovor) in retorično vprašanje in odgovor; med figure kopičenja simploho (zvezo anafore in epifore) in refren (pon.besed/bešed. zvez na koncu);

5. — glede na uporabo posebne pripovedne perspektive: humorja, ironije, satire, grotesknosti...

Po tem zaporedju, ki je zaradi preglednosti, sistematičnosti in usklajenosti s šolskimi priročniki uporabno tudi v šolskih slogovnih razčlembah, navajam le izbrane in dovolj značilne ponazoritve svetopavelskega 'podobstva'.¹² Posebno so zanimivi prepleti različnih vrst v ožjem besedilnem polju, ki množijo bralčevo čustveno in miselno odzivanje, močneje sprožajo njegovo (avto)refleksije in prebujajo presenetljive asociacije in pomenska dekodiranja — skratka, do vrha napolnijo estetske 'akumulatorje' tihega sobesednika, kar seveda didaktično lahko zelo učinkovito izrabimo.

Roman je z ok. 37.000 besedami krajši,¹³ res bolj povest (J. Kos); iz njega sem izpisal ok. 1.100 slogovno zaznamovanih mest, stilemov in stilizmov; ker močno 'sevajo' v svoje besedno okolje, je kar dobra tretjina besedila posredno slogovno (ekspresivno) zaznamovana: 313 izpisanim besedam (največ jih je v M — 34) je mogoče pripisati 13 vrst čustvenostnih oznak;¹⁴ glasovnih figur je 73 (največ v Ž — 35); besednih figur je ok. 450, predvsem primer in metafor (največ v M — 67); stavčnih figur je čez 200 (največ v TP — 51), in sicer 24 vrst, med njimi največ kopičenja; izstopa še vsaj 30 mest z izrazitejšimi pripovednimi perspektivami. Največ ekspresivnih mest ima prvo poglavje — 184; najdaljše poglavje TP jih ima 173, Ž — 144, L — 84, ČV — 79 in SP — 66; krivulja ekspresivnosti je torej najvišja na začetku, nato se umirja, ob koncu pa se še enkrat požene strmo, sunkovito navzgor in potem na hitro uplahne — povsem v skladu z zaporedjem dogodkov. Zidarjeva stilizacija je, kot kaže izpisano gradivo, presenetljiva, sveža, pogosto drastična, blizu ljudskemu gledanju in presojanju 'lova na človeka'.

Gre torej »za pisatelja, ki ni več 'ptolomejsko' zavezan enotnemu, lepemu, uglednemu in avtoritativnemu knjižnemu jeziku, temveč je na široko odprt zelo različnim socialnim, kulturnim in psihološkim plastem brezbrežne jezikovne resničnosti, vse od njene visoke literarne kultiviranosti pa do narečja, krajevnega govora, žargona in slenga z drznimi vulgarizmi vred... prav s tu svojo posebno razvojno dvojnostjo je močno zaznamoval premik povojne slovenske proze iz tradicije v modernizem.« (Paternu 1988, 221-223)

1. Čustvenostno zaznamovane besede/besedne zveze

Izbiro iz svetopavelskega »metaforičnega slovarja« (Pogorelec 1986, 7-11) začenjam z ekspresivnim besedjem, predvsem z glagoli; mnogi so neologizmi, okrepljeni z 'nenavadnimi' predponami, npr. prespomnirati, izjamrati, zdehniti, vzvalovati, zamoleti, zabegati, podsmihati se, zatapati, odsmehniti se, zakregati se... (tovrstnih sestavljenk SSKJ večinoma ne navaja!); zaradi vezljivosti in nenehnih prebojev leksikalne konvencionalnosti je tudi širše besedno okolje močno ekspresivno:

ekspr.: M — *brljav 'slep'*; (*nizki strop*) *se je trebušil* — (*konj je*) *drhtel (z mehкими nozdrvmi)* (v SSKJ le zveza z od/v) — (*brata*) *niso mogli izkopati (iz ljudi)* (pomena 'doseči, da bi izdali' ni v

med stavčne pa litoto (izražanje česa z njegovim zanikanjem), anakolut (preskok kakega miselnega člena), perifrazo (opis česa z več besedami), silepso (varčevanje z besedami, vrsta elipse, 'obešanje' dveh stavkov na isti povedek) in zevgmo (zanemaritev vezave, stilna slabost in slovnična napaka); posebna vrsta so zanj tudi razširjene figure, npr. opis, oris, izpoved, govor, dvogovor; medbesedilna figura je navedek, uporabljen tudi v Svetem Pavlu (pesem, dnevni red seje).

¹² Tako poimenuje E. Koren »celoto podob kakega teksta, avtorja, obdobja« in dodaja: »Termin podoba /.../ je prikladna oznaka za tiste posebne jezikovne tvorbe, ki nastanejo z različnim povezovanjem dveh reči, bodisi zavoljo njune podobnosti bodisi zaradi njune skupne včlenjenosti v kako časovno, prostorsko ali duhovno celotnost. Podobe niso samo metafora in komparacija, ampak tudi metonimija in njej sorodne figure, ki pa ne morejo doseči ekspresivne izvirnosti metafore. Visoka gostota stopnja izraza in izkustva, ki je nasploh značilna za podobe, je namreč ravno pri njej najvišja....« (E. Koren 1991, 179-180).

¹³ Pim. M. Hladnik, Slovenska kmečka povest, Ljubljana, PD, 1990, str.130.

¹⁴ Roman ima šest poglavij, ki jih v nadaljevanju navajam z začetnicami: Mir — M, Žetev — Ž, Črni veter — ČV, Sveti Pavel — SP, To in še pismo (TP) in Lov — L.

SSKJ) — (*stene*) *so kar vzvalovale* (v očeh) — *sta se usekala 'sprla'* — *je poklenkal* (*s prsti po polici*)¹⁵ — *si je (glasno) pognetel nos* (zveze ni v SSKJ) — (*srajco*) *je spulil s sebe* — *je začel hoditi* (*z glasom*) (zveze ni v SSKJ; pren. 'počasni moliti'); **Ž** — *svinče* 'mlad prašič'; *je ožel rezilo* (zveze ni v SSKJ, pren. 'očistil, osušil') — *je podila* (*z roko njen pogled*) (zveze ni v SSKJ, 'napadala') — *se je ogolil po glavi* (zveze ni v SSKJ, 'je izgubil lase') — *ji maže* (zveze ni v SSKJ, 'zvoni') — *lomile (so) otredlost* (zveze ni v SSKJ, 'premagovale') — *ji je narasel* (*život*) (zveze ni v SSKJ, 'je zanosila') — (*plamen*) *je odrinil (temo)* — *se ga nažre* 'napije' — *so zafrlele* (*z glasovi*) 'zaljubljeno' — *otipavala jih je* (*megla*) (zveze ni v SSKJ); **SP** — (*da ga*) *raznesejo* (zveze ni v SSKJ, 'raztrgajo'); **ČV** — *izmozgan*; *ogenj je izsesaval* (*mokra polena*) (zveze ni v SSKJ) — *sem ga zmlinčil* — *bo (Miho) položil* (zveze ni v SSKJ, 'premagal'); **TP** — *otročaji* — *šavsnižen* 'udarjen'; (*rit*) *odščipnili* (zveze ni v SSKJ; vulg.) — *namolzem* (*vino*) (zveze ni v SSKJ; pren.) — *si ožemal* (*nos*) (zveze ni v SSKJ; pren. 'se usekoval') — *so ga popasle* (*z očmi*) (zveze ni v SSKJ) — *so ji curele* (*solze*) (zveze ni v SSKJ, redko) — *je udarilo* (*iz nje*) 'je zakričala' — *je vrgel glas vznak* (zveze ni v SSKJ, 'se je obrnil') — *je segel z očmi v oči* — *je pletel misel* 'razmišljal' (**perifraza!**); **L** — *grleno* 'z nizkim glasom'; *se je basala* (*na noge*) (zveze ni v SSKJ; pog. je s težavo vstajala) — *se je hotela zakregati* — (*Nam krave*) *dol bingljajo*. (zveze ni v SSKJ; pog. 'nas ne brigajo') idr.; **iron.:** **M** — *farovž*; **Ž** — *Grdenka* — *Božička* — *Štihlja*; **ČV** — *krmili smo* (*vas*) idr.; **kletv.:** **Ž** — *mejdunaj*; **TP** — *krucefiks*; **L** — *primejduš* idr.; **nizk./vulg.:** **M** — *je scal* — *ga ne boš sral* — *večje prasice* (*si nisi znal najti*) — *zizo* (*jim daj*) 'prsi' — *so jim roke k riti prirasle* — *breja ženska* (zveze ni v SSKJ); **Ž** — *se je zgonila* 'spolno izživela' — *drek* — *crkne* — *v vampu* 'v trebuhu'; **ČV** — (*obnova*) *dol visi*; **TP** — *po gobcu* 'ustih' — *nateguješ* (pomena spolno občevati v SSKJ ni) idr.; **otr.:** **ČV** — *čični*; **TP** — *Ludi* 'Rudi' — *naplaviti* 'napraviti'; **slabš.:** **M** — *boste* (*živi*) *gnili* — *šanta*; **ČV** — *trobezljati* 'nepremišljeno govoriti' — *je trobil* 'širil govornice' — *pokrepano* 'utrujeno'; **TP** — *čobodra* 'slabo žganje' idr.; **zmer./slabš.:** **M** — *rit lena* — *coprnica lajdrasta*; **Ž** — *smrdljiva prežgankarica* — *pohota stara* — *vrag pijani*; **ČV** — *prekleti plešar* (ni v SSKJ); **TP** — *vlačugar* — *skopljenec stari* — *pankrt* idr.

Slogovno tvorni so seveda tudi izrazi drugih zvrsti: **narečni**, npr. *ateta*, *podirale krade* 'skladovnice', *razkrampan* 'razpraskan', *pisker*, *kancelj* 'prižnica', *koce*, *krivačka* 'klestilnik', *litrko*, *tabrhe* (*iskal*) 'delo, dnina', *požeberala* 'pomolila', *čmokalo* 'redko, plosko, tleskajoče udarjalo' idr.; **pogovorni**, npr. *je pocukal* (*veter*), *coprati*, *cukre*, *furati* idr.; **nižje pogovorni**, npr. *našuntala*, *fovšija*, *kranceljček* 'nedolžnost', *matra*, *je zahrčal* 'zasmrčal', *se je zakregala*, *kot gril* 'ščurek' idr.; **pesniški**, npr. *je zožil pogled v bijoč curek*, *je zažmeril* (*v sonce*), *se vzpel na prag*, *je lovil smeh*, *je začmokal*, *vzemo*, *gredo*, *tepo* idr.; **novotvorjenke**, npr. *se bo prespominal*, *vodlja* (*curek*), *grebine* (*morda izbokline na cesti*), (*se je*) *izšobila* *pod zdicastim nosom* s *pijansko sivkasto rdečo podrastjo* (pr. je izpisan v SSKJ, vendar besede zdicast slovar ne pojasnjuje), *ji je* (*jezik ves žareč*) *zamolel* (*iz smeha*), *cajzeljc* (verjetno žuželka), (*zamašek*) *je guknil*; *izvršnik-i*; *si pofrcal* (*nos*) (v SSKJ le *frcati*, 'suvati kaj'), *zatapala je* (*vs stran*) (v SSKJ le *tapati*, 'bloditi'); in **starinski**, npr. *sta ujedla čik*, *soldati*.

Za znakom → navajam gradivo, ki ga določijo učenci: poleg vrste podob naj ugotovijo tudi pomenjenje njihovih metaforičnih polj, česar pa brez SSKJ in SP ne bodo mogli; tako bodo posredno vadili tudi 'delo' s temeljnima jezikovnima priročnikoma! Posamezne skupine podob lahko razdelimo manjšim skupinam učencev, tako da se besedilo stilno 'raziskuje' v različne smeri! V skupnem sklepnem povzetku posamezne vrste in podvrste najkrajše 'definirajo' in jih ilustrirajo z najbolj značilnimi primeri!

→ **So tudi naslednje zveze ekspresivne?** **M** — *zadrl je ključ v ključavnico* — *je zdehnil v dlani* — *je zavrl tisti svoj vodeni pogled* — *je zagrčala* — *so hrstale* (*ostre kocine*); **TP** — *se je odsmehnil*

¹⁵ V frazeološkem gnezdu gesla poklenkati (SSKJ III, 741) najdemo naslednjo prirejeno pomensko ilustracijo: *se bova že še srečala, je rekel in je poklenkal s prsti po polici* — *izvirni povedi sta drugačni: Ampak srečala se bova! Bova! je oni poklenkal s prsti po polici.*

— (*Iz nosa*) *mu je pogledal (gost in rjav dim)?* **Bi** naslednje primere lahko navezali na ekspresionizem ali celo na nadrealizem? **M** — *Sonce se bo zasadilo v vsak oblak, ki bi kje vzniknil. — obvisel (je) z rokami na sodu, se nasmihal vase v razgaljeni, poraščeni život, v srce, ki je tam bilo. — Ti imajo oči, da se ti v pamet zavlečejo. In če bi mogli še jajca puščati v njej, bi nas že rdeče gosenice glodale.*; **Ž** — *travnik je bil zasekan s črno stezo — V odgovor pa jima niti molk ni več vzšumel.?* **Poišči v SSKJ vse ekspresivne zveze gesel** potegniti, nositi se, viseti, lesti, vzeti! **Poišči v SP pravilo** o dodajanju priponskih obrazil priimku ž. sp. in določi njihovo slogovno vrednost, npr. **Žagar — Žagarjeva — Žagarca!**

2. Glasovne figure

Mnoga mesta so hote ozvočena in obogatena s posebnimi glasovi, z aliteracijami in onomatopejami:¹⁶

M — *Srebrna slina se (aliteracija) mu je brez zvena utrinjala na tla. — sliši tudi ženo, kako vleče strah skozi zobe — poba in punco (aliteracija); Ž* — *Če bi udarci pomenili zloge in bi te zgladil v besede, bi bilo težko kaj drugega kakor: Zaa... zaaaa... kaj? Siii... siii... ga! Puu... puuu... stila! Nadežju! Nadežju! Žju! Žju! Žju! Zaa... zaa... kaj! — Sne — sne — tava! je sekala s srpom (aliteracija)... — Zdajnaprejpripravečtaka, jo je oponašala z mislimi skozi nos.; ČV* — *Povuci, potegni! — In stegni se, stegni! (iron. rimanje!); SP* — *Bil je lahak kot hlap. (a-ji!); TP* — *Naročale liter za litrom, pile in polivale. (li-,il-!) — Kovinski žvižgi žebtljev so šli do živega.; L* — *Nič ni, bimbo, oeioie, to so odmevi! — Nnre! je hropla. Nre, nre! Stricnere! Ma... ma, ne!*

→ **Gre tudi v povedi Kakšno nareženje, se mu je umikala in režala vanj za glasovno slikanje?**

3. Besedne figure

a) primere

Zidar je mojster primere. »V slovenski prozi ni pisatelja, ki bi bil lahko tako iznajdljiv tvorec primere v prav vsaki označevalni in pripovedni situaciji... In kaj je metafora — ali primera kot njen prvostopenjski del — drugega kot preobražanje stvari, bitij in sveta v samega sebe ali narobe...« (Paternu 1988, 215) Primerjanje seveda ni naključno, ampak je natančno preiščeno 'zidanje': v Svetem Pavlu se vse (lahko) primerja z vsem, dejansko z umišljenim, konkretno z abstraktnim, najpogosteje po modelu samostalniška beseda — ekspresivni glagol — primerjalni člen ko, kakor, kot (ki ga ohranja!) — samostalniška/pridevniška beseda, npr. *oči so tipale kakor palice*; primerjalni člen je pogosto stavčno razvit, v nekaj primerih tudi dodatno stiliziran z medpovedno skladnjo; prisodob 'kakor da bi', ki so »izrazit plod pesniške invencije« in usmerjajo »v svet možnega in domnevnega« (Ocvirk 1981, 107-112), je zelo malo; primere so zaradi izbranih ali 'ustvarjenih' glagolov močno ekspresivne, primerjana člena pa zaradi presenetljivih in drznih analogij in asociacij, ki so sicer vezane na 'zemljskost', že kar metaforična; apodoze Zidar snovno polni z vaško/človeško vsakdanjostjo, materialno in mišljenjsko, zaradi česar oba primerjana člena ostajata znotraj meja razvidnega in opisovanega kronotopa, v katerem se drastično in domiselno prepleta/primerja človeško, živalsko, predmetno, dejansko in umišljeno; se pa Zidarjeve »primere ali podobe od tod zlahka poženejo tudi na ravnino ekspresionistično ubrane jezikovne kulture...« (Paternu 1988, 219):

— besedne/besednozvezne: **M** — *Misliš, da bo čas stal kakor ti — kokoš je zanergala kakor star človek (pooseb.) — (hram) je molel iz lesnikovega grma kakor star, razbrazdan obraz; jo gledajo kot močerada — vrgli so ga v prikolico traktorja kot prašiča; se ji je vrat zvil kot zapuljen žebelj — čevljasti gobec se mu je svetil kakor moker ajdovec 'kruh' — Pa ga je žena obrnila kot hlače.*

¹⁶ »Zvočnost Zidarjeve proze je v njegovih besedilih vseskozi ugotovljiva kot jasna sestavina sloga.« (Vuk 1969, 663).

- *Gredo. Kakor dež gredo mimo.* — in gledal, gledal kakor voda, ki ničesar ne vidi. (podv.); **Ž** — *Gol je kakor bikova mošnja.* 'plešast' — *obrazi so se polegli kakor vimena.*; je rja odpadla v kosih kakor garje — *Ženske so zafrtele z lahkotnimi glasovi, kot listje, ki ga je pocukal veter.* — *Luna je kopnela kot umazan sneg.* — *misel se jim je zadevala kot pijana roka v temi; Snopi so ležali kot pobiti.*; **ČV** — *Pogled mu je visel izpod pšeničnih trepalnic kot gosenica.* — *oči so mu izstopile kot vkuhane*; **SP** — *žalostno režeč gobec kakor veveričja lobanja (netopirji); dan mine kakor vino* — *noge in besede so vrele mimo njega kot zračni mehurji*; **TP** — *orgle so tipale kakor čmrlj* — *so viseli otročaji prek ograje kakor mačke* — *Metal jih je v jamo kot pocerkane konje.*; *Dež se je drobil kot suha sredica* — *Sem pa tja je pomolel z neba šop zvezd, mokrih in svetlikajočih se kot krizanteme.* idr.;
- stavčne: **M** — *(noge) so mu zabingljale... kot da je vseh teh petinpetdeset let samo jahal* — *krik, živ in poln, kot bi podrgnil po šipi* — *Pod brado udarjajo žile, kot bi ga molzle.* — *potem pa se je listje začelo drobiti pod koraki in koraki izgubljeni (zevgma!), ko da so jih odnesle sanje čez dvorišče (pooseb.)* — *(bol) je visela tam notri, ko da se je prekadila od dima, žalosti in tesnobe* — *Svetloba v orehu je migetala, ko da se pretaka.* — *Gredo. Gredo, kakor dež gredo mimo.*; **Ž** — *(trava) je šumela, ko da jo obvohuje volovski gobec* — *Zakopal je glavo naprej, ko da meče s sebe jezdec, in zaprdel v širokih in dolgih valovih.*; **ČV** — *Toplo se je zanesla s pogledom še v rdeče žametaste zavese, kot bi hotela podrsati z otekline še obnje.* — *Gledal te bo, ko da si mu z neba padel.* (fraz); **TP** — *Srce jima je tolklo, ko da je v prazni škatli za čevlje.* — *je zatulil z obrazom v pod, ko da poginja* — *Gledal je in gledal. Nekam vase, ko da se tam nekaj svetlika.* *Ko da je tam reža, skozi katero se bo dalo ven.* — *Bolelo ga je notri. Ko da je naboden na sanje.*; **L** — *Bilo je tesnobno, ko da se sliši iz veže Miserere mei Deus.* — *in jo pogledal, kot se pogledajo ženske, da se podelajo idr.*
- istenje: **L** — *Zemlja je zemlja.*

→ **Ugotovi izvir primerjalnega gradiva:** **Ž** — *Svetloba je valovala kakor voda.* — *Srpi so zašumeli, ko da so živi in bodo vsak čas pomigali s kovinskimi repi nekje spredaj.*; **L** — *Tako so bile žive in radovedne vsako noč ženine prsi. Ščebetale so v tistem tesnem modrcu še potlej, ko jih je miril...*

b) metafore

Metafora predstavlja »posebno besedilno intenzifikacijo, saj v njenem odprtem pomenskem prostoru hkrati učinkujejo poimenovalni in preimenovalni pomeni«, predstavlja »pomensko vozlišče«, katerega 'reševanje' zahteva močnejšo bralčevo »čustveno anganžiranost«, odvisno pač od njegove »referenčne zmožnosti« (Pogorelec 1986, 11). Z novimi zvezami »ustvarja metafora polisemijo, ki je ne more zajeti niti nadzirati noben slovar več«, z analogijami, asociacijami, kontrasti, nenavadnim in nepričakovanim »svet sestavlja tako rekoč na nanovo«, med deli »narašča njihova medsebojna nasprotnost« — vse do »drzne metafore« (Paternu 1986, 113-115).¹⁷

Zidar hodi opisano pot s svojskim korakom, novim in svežim. Hote se izmika meram, pravilom, modelom... Hote se oddaljuje od tradicionalnega in se približuje modernemu, ko lahko svobodno »združuje tisto, kar teži narazen«. (H. Friedrich)

Na začetku romana je še ves MIR-en Uvodne podobe u-mir-jenosti predstavljajo urejen in po-mir-jen svet: 'košatenje ptičev', slavčevo 'izmišljanje dolgih pridig', mir za zdravo spanje, blagi vetrovi, vrvenje lastovk, odprta okna, nemirne ženine prsi... pravi z-mirjeni raj; potem pa se izpod 'trebušastega stropa', ki pritiska na sence in vzne-mirja kri v žilah, priplazi zla misel »kaj bo, kaj, če dobe brata...« Umik, zamolk, likovno poudarjena negotovost. Človeško zabubljenje. Goba stiske raste. Od tedaj se razsajajo metastaze groze in obupa. Mir se krha. V ne-mirnem se sprožajo razglasja in nasprotja, »kot vrata v paradoks: saj besedi mir sledijo vse večji nemir, tesnoba, strah in slutnja

¹⁷ Prim. Boris Paternu, Problem nadrealizma v sodobni slovenski liriki, SR 1972.

novih mrličev v dolenskih hribih.« (Paternu 1988, 241) Podobe postajajo drznejše. Kot človekovi lovci. Ne bo več čas miru, bo le še čas grozljive samote in trpljenja, bo čas lova in žrtev. Svet bo razmajan in razdrobljen in skrhan. In z njim človeškost in ponos in moč. Kot Prežih v Boju na požiralniku tudi Zidar s/krči svet na mali, metonimični košček, na vas in še naprej v zvonik, v ta pokončni in simbolni kraj tragičnega sesutja. Človeka, sveta in — podobe.

Metafor je veliko, vseh vrst, navadno po več skupaj; po prvem poglavju se sicer umirjajo, postajajo razumljivejše, do bolečine ostre; sem in tja zanihajo do drznejših katahrez, do podob nerazumljivega in komaj mogočega; za njimi se rojevajo metonimije — podobe z/odlomljenega sveta:¹⁸

- **besedne zveze: M** — *ženino vzhajanje pod rjuho 'zbujanje' — rdeč jezik sonca — slepeči sončni novc — preluknjana žalost — pesti zelenega grozdja; TP* — *mrena dežja;*
  - **stavki: M** — *brada ji je ušla na vrat v dveh težkih gubah — da bi mu spustili pamet med kolena — Ima še elastiko namesto ust? — Stala sta na bregovih svojega sveta... — Jadral je v medu luči...; Ž* — *so se samo še zamišljale v zbujene in rdeče misli — in se počasi spustile nanj (v zamagleno dvorišče) kot v vodo — (žanjice) so se spet razgnale na vse strani s smehom — Srebrni valovi vetra v ovsu so se metal naprej in nazaj.; ČV* — *Anzeljc je vzcvetel s svojim znanim smehom. — Vsak je nosil svojo glavo na nitki. (fraz); SP* — *Da ga polizejo s tistimi prestrašenimi očmi — vse se je razsulo v svetle in brneče hipe, ki so potonili v šum dneva — Pogleda se je dotaknil prst mraka.; TP* — *je dež zasipal oči — Bodli so z žalostnimi gobci daleč predse — Slavc si je na pravo stran počesal pamet. — so mižikali bleščeči cvetovi zvezd; L* — *Mrak v ljudeh je rastel kakor papirnat stolp... — Beli stolp molka je začel razpadati.. idr.;*
  - **razvijanje metafore: M** — *Ta kurbetina (ni v SSKJ) bela bo vrela zdaj po vsej dolini. Povsod bo kot tavčentroža. — Začutil je, da mu spet nekaj težkega binglja tam notri, v tistem temnem prostoru. Ko da se ziblje na tanki, vse tanjši žili. Vleklo ga je navzdol in v žrelu ter ustih je začutil čudno besedo — smrt.; Ž* — *Hosta... se je že polnila z luno, ki je tešla izza nje kot odmev velikega požara. Brez tistega hrstenja, ko se napne in razkolje tram. Samo žar je odmeval s pogorišča in klical v nebo.(→ meton.) — Nebes je bil že svetlo mračen. Sam pepel.; SP* — *Vsak ne je odbil na tisoče svetlih besed (sinest.) in jih utišal kakor daljava. A so še in še vrele nazaj, ga vzdigovale in mu hotele iztrgati roke. Te pa je občutil težke in debele in ko da slone na širokem, velikanskem životu.; TP* — *Zarival jim je (v mislih) v trebuhe brzostrelke in rešetal, rešetal. V vsak trebuh sto (krogel), da bo rešeto in da bo skozenj presejal sončnice. idr.*
  - **epitoneza: M** — *Kolovoz je bil od nalivov ves postrgan. — (konjeve) koprneče oči — Razmajan je bil ta svet. — usta, vroča od besed in misli (inverzija); ČV* — *zadrgljiv kašelj — težki koraki — debel pogled — gnila družba — škripajoča usta — prečute oči — črna reakcija; SP* — *Nebo, prevlečeno z neko svetlo plesnijo; TP* — *nenaveličani dež; L* — *razbeljene niti — grčave roke;*
- Ugotovi vrsto podobe in ekspresivnost: **M** — *Debec je ulovil zeleno grenkobo, ki jo je trgal veter z mokrih osoj. — Občutil se je nekje sebi nad glavo (nadreal.?).; Ž* — *pogled ni prebil vek. Utripal je pod njimi kot kaplja vode. - zato se je previdno izmikala babam, ki so jo kresale s pogledi po prstih; ; ČV* — *Ti ga, tega subjekta, imenuj → Misona → pojav, ki je masoven element konservativizma in ki je porevolucijski klic praznih ljudi → takle Ljubljčan → ta osel → naš človek!; SP* — *čez rdeče veke mu je privrel krop (meton.?) — (zvon) se je ožil in ožil, dokler ni bil samo še cev, ki se je namerila vanj — prah je znova privrel iz luknjice in se v dolgem, širokem repu razsul po tleh... Mokasti slapovi so tiho privreli iz njih, kot rja so mu prekrižali odprto dlan... Kakor dnevi, meseci, leta, je mislil, usipajo se od tam gori na nas, in niti enega teh praškov ne občutiš prej, preden ni že kasno. TP* — *je izbuljil prežvečeno kožo iz ust — je kot harmonika vlek za obeh strani besede vase — so se spet pogreznil v kozarce (meton., 'pili') — cevi so dišale po sladki grenkobi (oksim.) — je porinil glas v njegov trebuh; L* — *pa če mi kožo dero s trebuha (fraz),*

¹⁸ Prim. B. Paternu 1986, 124-125.

hiperb.)¹⁹ — *Razsuli so se* (ekspr.) *po cesti, se zaletavali drug v drugega in lovili svojim glavam* (meton.) *ravnotežje*.

c) *metonimije...*

Z njimi Zidar ohranja/obnavlja temelje in kode realistične objektivnosti in navidezne razvidnosti, z njimi se vrača »k eksaktnemu opomenjenju besede... kajti metonimija temelji na dotikanju izraza z dano stvarjo oz. z že danim pomenom, ne več na svobodnih zamenjavah ali preskokih med njimi po neki bližnji ali daljni podobnosti«; deli sveta ostajajo neopisani ali zamolčani, zaradi česar nastajajo »fabulativne aposiopeze, zamolki, veliki in napeti prazni prostori, katere mora izpolniti bralec sam«, ²⁰ njegovo sodelovanje postaja intenzivnejše, svobodnejše; v tem smislu je za roman metonimično značilnejše od metaforičnega, čeprav 'pravih', čistih zamenjav ni veliko:

- **metonimije: orodje z delom: M** — *da bi Jarc dal ključe* 'bi odprl'; **SP** — *in ne zbudi te kosa* 'kosec'; **TP** — *so se začela oglašati kladiva* 'kovači'; **kraj s prebivalci: M** — *doline se je bal* 'ljudi' — *Dol bom šel!* 'v dolino'; **TP** — *Dolenje Zagorjane so bile ob tej uri...* 'prebivalci'; **znak z zaznavanjem (simbol): M** — *rit lena* 'lenoba' — *deliti z nami parcelo* 'oblast'; **Ž** — *jezik* 'klepetulja' — *ročice* 'strup'; **ČV** — *belega brata* 'domobranca'; **TP** — *treba pa je prijeti kunjjo in lonec* 'čistiti in kuhati' — *Lonec, srp in škaf ne smejo čakati*. 'kuha, poljsko delo in pranje' — *Ali se spleča deset, petnajst let ričeta?* 'ječe'; **posledica z vzrokom: M** — *Po dninah bo še kruha* 'dela' — *bo pela prežganka* 'bodo reveži' — *do sladkastega šuma* 'vina' — *sline so ga minile* 'lakota'; **SP** — *Tipala je zaparjeno oteklino* 'zob'; **TP** — *zrešetane vampe* 'ubite ljudi' — *kdo bo po vojski rezal kruh* 'delil delo'; **abstraktno s konkretnim: M** — *in tiste zadruga* 'ljudi'; **Ž** — *živa duša se ni zmenila zame* 'človek'; **TP** — *Od vsepovsod so spregledala tiha sovrašтва*. 'ljudje'; **L** — *Gruče so mrmrale*. 'ljudje' — *Naši organi so ga videli*. 'agenti'; **posoda z vsebino: Ž** — *pa se zlije vrč po pisanjih* 'voda' idr.;
- **sinekdoh: del s celoto: M** — *kake babje oči* 'babe' — *so noge obstale* 'vojaki' — *tistih nekaj kapelj* 'vina'; **Ž** — *tistim krmežljivim očem* 'babam' — *je poznal ta ritnik* 'žensko, tega vulg. pomena v SSKJ ni'; **ČV** — *je pogledoval po glavah* 'ljudeh'; **SP** — *(bodo dali) zadnjo kapljo* 'krvi'; **TP** — *zagreti obrazi so lezli drug v drugega* 'ljudje, hiperb.'; **L** — *je vznemirila pogled in roke* 'ljudi'; **ednina z množino: ČV** — *da zajamete oseznamljeni delovni subjekt stoodstotno* 'delavce'; **SP** — *V očeh mu je stala voda* 'solze'; **TP** — *vsako kapljo* 'vino'; **določeno število z nedoločenim: L** — *sto oči je poiskalo predrzneža* 'vsi ljudje' idr.;
- **antonomazije: lastno ime z obcnim: M** — *nimam pa drave* 'cigaret'; **L** — *Jaz te bom enkrat po Mariji!* 'ustih, vulg.'; **ime prebivalca s kako slavno osebnostjo: M** — *(mehovski časi in) Mehovčani* idr.
- **Določi vrsto podob in njihov pomen: M** — *kosi teme* — *Zlat rokav ima in črn pas*. — *nekaj vode mu je navrelo in steklo po senceh*; **Ž** — *hosta se je že polnila z luno* — *je ratal tisti hojladrijo* — *udarci so zasekovali v kovino* — *Ženske so bile en sam pogled in ena sama usta*; **SP** — *svetle prikazni* 'zvoki'; **TP** — *ga boš nesla v robcu, tisti svoj rilec* — *Črno kunjjo imaš v goflji* — *svojih ne boš tlačil v kašo* (ekspr.) — *Začela ju je (otroka) polegati siva in težka tema*. 'strah' — *Saj te komaj moj čevelj sliši*. 'kdo' →

¹⁹ Tudi fraze (rekla in rečenice) so nekakšne »obledele metafore« (Oevirk 1981, 113), npr. **M** — *dan na dan* — *Zarukan kot noč*. — *z jezikom opletati* — *se je ubadal s hojo*; **Ž** — *Blažen med ženami!* — *bi naredil križ* — *Babje hlače pa kače niso igrače*. — *prignal jo je en dva tri*; **ČV** — *niso kos* — *vsega hudiča tvežejo (slabš.)* — *jaz vam bom že dala* — *z njim sva na kratko* — *kar skup leze* — *jo hoče poceni odnesti*; **TP** — *ni vreden pol hudiča* — *Drugi te ne bo vzel*. — *Jezik pa jesih ne premineta!* — *jo je stisnil* — *vzeti konec* — *dobiti po riti* (zveze ni v SSKJ); **L** — *Kdor išče, ta najde*. idr.

²⁰ »... (metonimija) je samo 'kontekstualizacija' že danega pomena ali stvari, je samo izločanje enega dela istega pomena ali iste stvari...« (oboje Paternu 1986, 124-129).

č) *poosebitve*:

M— *In ko da se giblje, tema...—Tišina se vzpne. Še, še raste.*— *Pekoči dim ga je rezal in zadrnil.* (ekspr.); **Ž**— *Zlati in čisti rob lune je začel poskakovati izza drevja.* (nadreal.)— *Velika je (luna) odkakovala od vrhov hoste. Nekaj lis porodne krvi ji je še kalilo čisti pogled. Povsod so že tudi sence našle svoje zgavle. Dramile so se, hodile ena k drugi in si dolgo nekaj govorile, čez čas pa kar naenkrat polegle.*— *Bila je tenka (luna) in tako natančno okrogla kot novc.* *Le tista črna usta v njej niso izginila. Bogle kaj se pogovarja tam gori sama s sabo!*— *Potok, ta jo je morda čul. Večkrat ga ja zbolel srebrni hrbet in se je na ves glas prelegel.*; **L**— *predal je kolcal idr.*

4. Stavčne figure

Fragmentarnost in neizrekljivost nakazujejo zelo pogoste elipse in tri pike, npr. *Polde je najbrž pustil podkve... Ja... sam mora... ponje...;* natrganost, pogovornost in ekspresivnost pa prav tako pogosti hiperbatoni ali izpostavljanje stavčnega člena, npr. *da ga boš nesla v robcu, tisti svoj rilec;* značilno je apostrofiranje 'preostalega' sveta, so vzkliki brez odzivov in je dialogistično nagovarjanje — prepričevanje samega sebe; izgube ravnotežja in 'trdnih tal' zahtevajo skladenjsko drobljenje, vsakovrstno prerivanje in pogostno (stopnjevalno) kopičenje, mestoma podobno 'zanarodovblagorskemu odpevanju'; upodabljanje hkrati z razvojem dogodkov niha od logičnega k alogičnemu, do paradoksa:

- o g o v o r n e : **eksklamacije**: **Ž**— *Kaj more za to!*— *Kdo naj se pa ženi zdaj!*; **TP**— *kaj ne boš padel, ko je pa človek zgaran!* (dialogizem) idr.;
- k o p i č e n j e : **anafore**: **M**— *Laže! je zgrabila Debevka odejo. Laže, coprnica lajdrasta!*; **Ž**— *Berem. Berem imena...;* **ČV**— *Tipajte, je potipal po mizi. Tipajte ženske, tipajte otroke!* (pareheza!); **SP**— *Koraki! Koraki ob zgavju!*— *Teta! je zavil oči. Teta!*; **TP**— *Nil je rekel... Ni, ni! Ni, ni! je ponovil... (epimona!);* **L**— *Ne? je vstajal oficir... Ne, praviš?*— *Krvava sta! je rekla Cigojka. Krvava! Krvava! je shodilo med ljudmi.* idr.; **epifore**: **Ž**— **SP**— *...ob zvonu, ki molči...zato da molči;* **TP**— *Pridejo, pa je! Vzemo, pa je!*— *Neka roka. Težka, težka roka.* idr.; **anadiploze**: **M**— *bi lahko tam stal. Stal in puhtel v nič.*— *je njen dedec zarukan. Zarukan...;* **TP**— *...oba vesta, kaj je. Kaj je, ve tudi...;* **L**— *In kaj bom tam? Tam, je postavil... —...bi rekel, da ne. Bi rekel, da ne... idr.*; **epanalepse**: **M**— *Še boš delal, o še!*— *Kaj boš rekel, kaj?*— *Kmalu ti ga bom pokazal, kmalu!*; **geminacije**: **M**— *Dobro, dobro... — Sem, tja, sem, tja...;* **Ž**— *Božička! Božička! je zavpila.*; **ČV**— *Pusti, pusti!* (se je zrival mimo Vidnik.); **SP**— *Bog! Bog!* (je udarjal)— *Sleče! Sleče!*— *Saj ve, saj ve...;* **TP**— *(Dotakni se) ti, ti, (mojega gobca!)*— *Ampak ne, ne, je cvilila...;* **L**— *Pri meni, meni je samo posedel, o se, ne morem več, več idr.*; **asindetoni**: **TP**— *Rinili so jih nazaj, naprej, vstran.*; **L**— *Cesarje, kneze, škofo, generale.*— *Že je bilo slišati nepomolzene krave, žejne in lačne konje. Kruljenje prašičev. Otroke.* idr.; **polisindetoni**: **M**— *V hlev, pa iz hleva, pa kuhaj, pa misli*— *očala gor pa za mizo pa svinčnik pa pisat, jaz, baba, pa na njivo pa v hlev pa v hosto*— *Nekaj čez meter je imel in umazan je bil in strgan idr.* Zidar rad 'senči' posamezni prizor z značilno, simbolno besedo/besed. zvezo, npr. v **Ž** z besedama *snop* in *šop*, v **SP** s *sleče*, v **TP** z *dežjem*, v **L** s prisl. zvezo *Tam pa tam. Kje tam pa tam?* je pretiralval z glasom. *Tam pa tam ni zame nikjer.* V **SP** je zapisal tudi **anominacijo** (enakglasje) *Začel je misliti druge misli.*
- a / l o g i č n e : **antiteze**: **Ž**— *Je, ni?;* **L**— *Slišali so, videli ne.* idr.; **emfaze**: **ČV**— *Mi moramo dati delavcu kruha — naš človek — naš delavski razred bije boj... Dvig proizvodnje v fabrikah je stvar nas vseh. Je stvar setvenih površin.*(paradoks!) idr.; **evfemizmi**: **M**— *Ampak tega bo treba najprej izbrskati in šele potlej narediti za mrliča* (iron.); **ČV**— *Tovariši so jo vljudno prezrli idr.*; **hiperbole**: **M**— *Glasovi murnov so se glasno zažirali v trhlo količje;* **SP**— *(mrak) se je skoro naglas zarival v zvon* (ekspr.) idr.; **katahreze**: **M**— *usahli strop;* **ČV**— *rdeča jajca* (nadreal.); **SP**— *udušene luči;* **TP**— *opiti voz*— *siv dan se je obešal okoli hiš* (nadreal.) idr.; **klimaksi**: **Ž**— *smrka smrkava*— *On, ja, je videl in slišal in držal in iz kože dajal!*— *Da lahko jutraj vstane, mora popiti liter. Da najde palico, mora imeti že dva v vampu. Liter, da lahko*

spregovori, liter, da vidi, liter, da sliši, in čez deset jih mora biti, da lahko hodi.; SP — Tam daleč, tam, tam... idr.; oksimoroni: M — gospodje tovariši; Ž — vesela žalost — svetlo mračen; ČV — žalostno vesel; SP — jih gleda slep, poslušaj gluhi (paradoks) — sladka grenkoba; L — gospod kapetan tovariši; paralelizmi: Ž — ...če ima še kaj. Če se še česa spomni? — pšenica pa je mrmrala od zrelosti. Vsak klas je pokal...; L — zdaj zato ne bomo smeli na pašo gnati... In na vodo ne... idr.; sinestezije: M — se je že svetlikal jutranji mir — (je ulovil) zeleno grenkobo — Svetel molk (se je zaletaval v stene.) — tišina se je vsa bela (valila skozi okno) — Velika, bela žalost (je pogledala vanj.); Ž — rumeni pogled — rumen veter; ČV — črni veter; SP — srebrn zvok — svetlo prigovarjanje (se je zapikovalo vanj) — svetlih besed — (odmajeval) roju svetlih glasov — svetel šum — rjavi glasovi; TP — bela sapa; L — sive solze idr.

— **slovnicihne: aposiopeze: M — naj ga, hudiča, že... 'primejo' — hudič naj jih... 'vzame'; TP — Koliko da si ga... 'pridelal'; L — Ne ga... (vulg.) idr.; elipse (st. člena, stavka): M — Samo belo in sivo kamenje. 'je' — Tisti spodaj pa prvi. 'bodo rekli' — Noge trde od strahu kot oreh 'je imel' — ko smo jih toliko po nedolžnem 'pobili'; TP — Vi v takem položaju, jaz pa možila! 'naj bi se' — Pa smo ga, veste, kot psa iz hiše. 'napodili'; L — In sta še. 'morala vpiti' idr.; hiperbatoni: Ž — Sem, sem, je dihnila, spala?; TP — Z njima vozim že, čakaj, enajst let! — Jim vržem, ga je zgrabilo, v gobec tistile stol. (ekspr.); L — Pa krava, sem rekla, krava ja ne ve, kje je.**

→ **Ugotovi vrsto podob: M — ... ki pa sta ga lahko videla samo po glasu; Ž — Družino, družino, ne pa krave! — da bi ujel zven; ČV — Kar povej, povej in poveji!; SP — Srebrn in vibrirajoč zvok mu je brez bolečin odtrgal noge, roke.**

5. Pripovedne perspektive

Zidar svoj pogled na snov močno variira: njegov estetski komentar sveta je zdaj kritičen, zdaj poročevalski, opisen, zdaj poetičen; tragičnost in resnost razbremenjuje z že kar gogoljevskim humorjem (*Vidiš stol? vpraša oficir tam enega. Vidim. Vidiš svinčnik? Vidim. Vidiš sonce? Vidiš zvezde, njive, luno, prijatelje? Vidim. Vidim. Pa kako moreš verjeti v nekaj, česar ne vidiš? Zdaj pa se oglase kaplan. Tovariš kapetan, rečejo, jaz vem, da ste vi pameten človek. Če ne, ne bi bili oficir. Tudi vi sami veste, da niste neumni. Dobro veste! Pa ste že kdaj videli svojego pamet? itd.*)²¹ z ironijo (je neko mlado fante zapovedovalo — konkretni subjekt okvalificiran 'novorek') — *Mi pa, tovariši, reakcije ne bomo poslušali! (vznes., patet.) — On, oh, jasno, da ne bi bil na njivi. — Kaj pa vi, gospod brat?); s karikiranjem (Lasje so mu kot jazbečarju padali na ušesa. Navezal te bom na vrh, baba trmasta, vlek el dvakrat do britofa po tehle lužah, pa ti bom pretresel spomin. Boš potlej mlela z gofljo kot z mlinčkom.), s 'komično kritičnostjo' ali satiro (*Fant je prišel iz šole s trdnimi dialektičnimi pojmi, zdaj pa že manipulira z relativnostjo in eksistencializmom. Navzel se je buržuazne ideologije in ga ne premakneš. — Nekaj mesecev si je čistil nohte in prepeval Na oknu glej obrazek bled.*)²² pa tudi z grotesknostjo (*Božička pa je kazala, kazala svoji dve ribi v ustih. — Sam pove, kadar je pijan, kako je zakopaval tisto lepo partizanko. Pušeljc, pušeljc, cmoka! Kar naprej je bila rdeča v lica. Pa jo je slekel, mojdunaj, potolkel po... saj veš, in jo spustil v jamo. Bingale, bongale, se je smejal, če ima ali nima muštace, zdaj bo pa pace.*)²³ Omeniti pa je potrebno tudi značilno simboliziranje (naslovi in začetki poglavij — klepanje rjastega srpa — *Koliko belih**

²¹ »Humor, ki je kot razbremenilni kontrapunkt vsemu hudemu pri njem na preži vsak hip in v vsakem položaju... (je) oster, drastičen in grotesken, v svojem ritmu nenaden in eksploziven, njegovo prvotno poreklo pa bi morali iskati v kmečki proletarskem pogovornem humorju gorenjske vrste in v ljudski frazeologiji.« (Paternu 1988, 232).

²² »Povojni podeželski aktivizem je za vselej označil z njegove najbolj problematične strani in jezik tega aktivizma ujel v najbolj zanikrni plasti vulgarniziranja, birokratiziranja pa tudi potujčevanja. Vrednotenjsko označevanje se tu preveša v satiro in ponekod prehaja v neposredno polemiko.« (Paternu 1988, 250).

²³ »Oddaljenost in s tem napetost pomenskih polj, ki udarijo druga ob drugo in vstopajo v označevalno akcijo, je pri njem po navadi velika in presenetljiva in zato pogostoma sega v območje drastike in v smer groteske.« (Paternu 1988, 217).

pajčevin iznenada! — Po mizi pa je poplesavala rdeča kravata. — Zmeraj isti breg! je hropel vanj z mislimi in težkimi čevlji — in začeli so se dotikati drug drugega itd.).

Opravljen razčlenitev je potrdila, da je Zidarjev Sveti Pavel tudi slogovna mojstrovina; umetnikovo upodabljanje preoblikovanja človeka in sveta v usodnem položaju je presenetljivo čustvenostno — zato bo tudi bralčevo odzivanje in doživljanje takšno: dejstvo, ki ga lahko didaktično odlično izrabimo. Iskanje in določanje stilemov/stilizmov je sicer zamudno, za marsikoga — za mladega pa še posebej — predolgočasno ali celo odveč, vendar se le tako lahko razkrijejo vse sestavine, tipike in specifikke posameznega sloga, vse finese oblikovanja, vse za/pomenske razsežnosti. Slogovne odlike dokažejo le »čimbolj natančni empirični postopki, saj se ni mogoče zanesti samo na vtise, ki nam jih daje običajno branje« (Kos 1994, 127); tudi za ravnino »metaforike, tj. pomensko prenesenih in zamenjanih besed... (je treba) razbrati, kako je strukturirana in kateri temeljni elementi so v njej najmočnejši« (prav tam).

Evidentiranje in ugotavljanje funkcij 'podobstva' kakega proznega dela ima vrsto didaktičnih vrednosti/prednosti, ki pa se jih, sodeč po tem, kako redke, premalo motivirane in pomanjkljivo utemeljene so tovrstne naloge v vsakdanji učni praksi, še premalo zavedamo: predvsem tako usmerjeno branje nenehno ustavlja neučakani in prehitro beroči mladi pogled, da lahko v umirjeni zbranosti premisli in prečuti posamezne ubeseditvene načine in izlušči globlja avtorjeva sporočilna hotenja;²⁴ za razčlemba ekspresivnosti so potrebni ustrezni slogovni in jezikovni priročniki, torej se posredno bogatijo in mojstrijo tudi tovrstni (teoretični in jezikovni) razgledi in sposobnosti; in končno: natančno in razčlenjevalno 'slogovno' branje mladega bralca najbolje opozori na součinkovanje različnih sestavin umetnine in ga prepriča o smotrnosti in pomenljivosti različnih pristopov k njej — z vsakim namreč pridobi nova in dragocena spoznanja, ki jih nazadnje lahko učinkovito uporabi in osmisli v pisnem (esejističnem) povzemanju in vrednotenju prebranega. Za vse navedeno je Zidarjev Sveti Pavel odličen primer.

Navedenke in literatura

Franček BOHANEK 1975: Sveti Pavel — Dim, dva romana, spremna beseda, Ljubljana, MK.

Marjan DOLGAN 1979: Pripovedovalec in pripoved, Maribor, Obzorja.

Silvo FATUR 1992: Slovenska leposlovna književnost, Maribor, Obzorja.

Martjaž KMECL 1967: Proza, v: Slovenska književnost 1945-1965, Ljubljana, SM.

— 1976: *Mala literarna teorija, Ljubljana, Borec.*

— 1980: *O Zidarju pripovedovalcu in oznanjevalcu, v: Ran imam polno, zato mi dobro de, Zidarjevo berilo, Ljubljana, DZS.*

Evald KOREN 1991: O prevajanju pesniških podob, Ljubljana, XXVII. seminar SJLK.

Janko KOS 1975: Pregled slovenskega slovstva, Ljubljana, DZS.

— 1994: *Očrt literarne teorije, Ljubljana, DZS.*

²⁴ »Dejanski učinek metafore je možen le v poslušalčevi reinterpetaciji in je od nje odvisen: če dojema besedilo globalno, površinsko, se mu bo metafora izmaknila, reinterpetacija pa ga popelje po domnevni poti govorceve sporočene misli in predstave v ugotavljanje njegovih trditev (asercije) in domnev (presupozicije).« (Pogorelec 1986, 8).

Jolka MILIČ 1966: *Sveti Pavel* — poslanica obupa, ljubezni, moči (meditacija), *Primorski dnevnik*, 20. 2.

Anton OCVIRK 1981: *Literarno delo in jezikovna izrazna sredstva*, Ljubljana, DZS, *Literarni leksikon* 11.

— 1982: *Pesniška podoba*, Ljubljana, DZS, *Literarni leksikon* 16.

Boris PATERNU 1986: *Metaforizacija in demetaforizacija v sodobni slovenski liriki*, Ljubljana, XXII. seminar SJLK.

— 1988: *Zidarjev vstop v slovensko prozo*, v: *Sveti Pavel*, Ljubljana, MK.

Breda POGORELEC 1986: *Okvirna tipologija metafore v slovenski prozi 20. stoletja*, Ljubljana, XXII. seminar SJLK.

Dimitrij RUPEL 1966: *Pavle Zidar* — *Sveti Pavel*, Ljubljana, *Sodobnost* št. 2.

Jože TOPORIŠIČ 1982: *Besedne zveze ali stavčne fraze; pretežno skladijska interpretacija umetnostnega besedila*, *Nova slovenska skladnja*, Ljubljana, DZS.

— 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana, CZ.

Silva TRDINA 1961: *Besedna umetnost II*, Ljubljana, MK.

Vili VUK 1969: *Premiki v zvočnosti Zidarjeve proze*, Ljubljana, *Dialogi*.

Marjan Štrancar

UDK 886.3 Zidar P. 7 Sveti Pavel .08
UDK 886.3.081:372.882

SUMMARY

EXPRESSIVITY IN PAVLE ZIDAR'S »SVETI PAVEL« (ST. PAUL) AND
POSSIBILITIES FOR ITS DIDACTIC USE

A stylistic analysis of Pavle Zidar's first novel, »St. Paul« (»Sveti Peter«), presented at the Fifth Days of Slovene Studies, confirms the well-known thesis that this is not only one of the best and most exciting Zidar's and Slovene romanesque works of literature, but also an exceptionally powerful stylistic masterpiece, a genuine treasury of highly diversified figures of speech. This makes it ideal for didactic exploitation. The author presents the world and human distress in it in an extremely emotive way, thus intensifying the reader's subjective experiencing of the novel. Expressivity proves to be Zidar's fundamental creative attitude and »St. Paul's« primary aesthetic quality. The otherwise short novel contains over a thousand stylized sections, so that a third of the entire text bears strong stylistic marking. Expressive elements are frequently drastic in the manner of folk expressivity, which is in full accord with the view of the 'hunt' described in the novel. It enriches all layers of the majestic aesthetic construction — of the horrible synecdoche of our tragic world. Zidar used almost all known metaphorical codes, and expanded his 'metaphorical dictionary' by adding new, fresh codes, thus creating figures of speech which remain supreme examples of epic stylization. He goes even a

further, usually clustering together several different figures of speech, thus adding intensity both to the semantic power of the text and to the reader's experiencing it. A skillful teacher can use this feature to inconspicuously introduce into the classroom analysis of fine stylistic elements in fiction, an analysis unfortunately not sufficiently present in our classroom practice. Young searching minds are intrigued not only by the subject-matter, but also by the author's expressive passion, so we should not deprive them of this reading experience. While searching for Zidar's stylemes and stylisms they will become aware of all the components and specifics of his novel, and at the same time, as they will be forced to make frequent stops, also of those aesthetic and human dimensions of the world beneath St. Paul's bell tower they would otherwise overlook. The fast racing eyes will slow down and there will be sufficient time to ponder over and subjectively experience the contents of the text, whereas analysis itself, with the use of language and literary theory reference books, will help them expand such perspectives and skills. The conclusion is that Zidar's stylisation is the most effective contributor to the beauty of »St. Paul«.